

segített neki, sőt, Mozart gyilkosának érzi magát, amiért álarcos küldönceivel a halált hozó *Rekviem*et megrendeltette. Így válik érthetővé a kerettörténet első részében elhangzó *Perdona mi, Mozart!* kérelő kiáltása. Isten lesújtó büntetése nem látványos: Salieri túlélté kortársát (megrendezte Mozart halálát), de közép-szerű komponista maradt.

Az előadás erénye, hogy a rendező nem csupán a főszerepeket dolgozta ki, hanem gondja volt az apróbb karakterekre is. Például a szatmári társulat legfiatalabb tagjának, Márkó Eszternek Constanze, Mozart felesége az első szerepe. Stanzi kezdetben nem több rózsaszín ruhás, kislányos ártatlanságnál, de szerepének íve kedvenc szavajárása szerint változik. A „Jaj, közsi szépen!” eleinte csicsergően csendül, és egy butácska fruska őszinte rácsodálkozása az álbókra. Constanze rokon lélek Amadeusszal. Az utolsó jelenetben viszont – miután a nyomor és pénztelenség keménnyé edzette – ugyanezeket a szavakat olyan keményen, szigorúan recsegi, hogy senki sem tud már nevetni rajtuk.

A szépen formált szerepek mellett Kövesdy könnyedén lendít át a már-már nyúlós, monoton jeleneteken. Papageno áriája például a szemüni láttára, egy tyúk segítségével születik meg. Schikaneder (Czintos József melegsívű csepürágót alakít) e szárnnyal szeretne kedveskedni Mozartnak, ezzel igyekszik rávenni őt arra, hogy vesse már papírra a külvárosi színházban bemutatandó vígoperát. De nemcsak tyúk, hanem idomított kutya is szerepel az előadásban: a király kedvence egy skót juhász, amely

fesztelenül sétál be a színre. Nem feszélyezi a színészeket, sőt, a hozzá való viszonyulás alapján a szerepek egy-egy plusz árnyalattal gazdagodnak (Salieri például embermonstrum, ezért nem lehet kutyabarát, kénytelen-kelletlen eltúri az állat jelenlétét). Komikusak a szolgák, a venticellók és más statiszták, és vannak groteskségük miatt mulatságos jelenségek (például egy kövér balerina a *Figaro házassága* próbáin).

A pontosan összeválogatott zene hol hangulatfestő szerepet tölt be, hol a szöveget illusztrálja, hol Mozart zsenialitását bizonyítja. A már említett szonátahallgatáshoz hasonlóan muzikológiai elemzésként (is), de mindenekelőtt funkcionálisan épül az előadásba a *Rekviem* komponálásának jelenete. Salieri és Mozart utolsó találkozásakor Amadeus már nagybeteg. Mindketten tudják, hogy közel a vég, s vállvetve dolgoznak a hatyúdál befejezésén. Sebestyén Aba Mozartja lázasan dúdolja a melódiát, diktálja a hangjegyeket, a szüneteket és a hangszerelést, eksztázisig jutva éli át a muzsikát. Salieri feloldódik e csodában, alázatosan segít a zseninek. Sebestyén Aba és Ács Alajos tökéletes összhangban, egyetlen hatalmas, viharzó crescendóban komponálja meg a zárójelenetet, amelynek végén Mozart arcát eltorzító fájdalmak közepette meghal. De megszületett a Mű.

Az, hogy dramaturgiailag álcázott monodrámból valódi dráma született, nem kis részben Sebestyén Aba szélsőségektől sem mentes, mégis egységes s az utolsó jelenetben felszárnyaló alakításának köszönhető.

TOMPA ANDREA

Szó/kép

A komáromi Amadeusban nem egy öreg és egy fiatal színész játssza Salierit, illetve Mozartot, hanem egy ereje teljében lévő, virilis, karrierje csúcsához közelítő felnőtt férfi és egy kamaszkorát éppen levetkező, felnőtt nem akaró fiú. Tehát kettejük kapcsolata s a dráma nem szólhat arról, hogy egy roskatag, középszerű tehetséggel megáldott és koránál fogva immár továbblépni képtelen művész feltékenykedik a fiatal géniuszra; ennek következtében Mozart vádja, miszerint Salieri impotens, nyilvánvaló hazugság. Salieri küzdelme így reménytelen csak igazán: most van értelme az ő aszkézisének (kit érdekel egy öregember lemondása?, miről is tudna ő már lemondani?), éppen most lehetne – és persze lesz is – ő a sztár az udvarnál, a kiteljesedő férfi, aki ebben az előadásban Mozarttal való kapcsolatára nem visszanez, nem megidéz, és nem emlékezik rá, hanem újraterelemi, -éli. Éppen ezért a kerettörténet, amelyben az öreg, toloszékes Salieri invokál, reflektálja az egykori történetet, lerövidül.

A játék az előcsarnokban kezdődik: a hangszerből Mozart-szimfónia szól, mintha mindannyian egy szalon vendégei lennénk. Közöttünk sétálnak a parókás, festett arcú, térdnadragos, köpenyes emberek, no meg két tar fejű, Mozart korabeli őrző-védő-verőlegény-közönségdresszírozó, akik bejelentik az előadás kezdetét (majd a késését). A parókások elvegyülnek a civil tömegben, beszédbe elegyednek a nézőkkel (s ha kihallgatnám őket, róluk is kiderülne, hogy civilek...). Egy parókás férfi az opus-számokat és a hozzájuk tar-

tozó művek címét olvassa fel: amikor mellettem elhalad, a 282-es számnál tart, és mire a teremben leülünk, ő már az utolsó mű, az opus 626 címét mondja. A két verőlegény a közönséget dresszírozza, a férfiaknak Salierit, a nőknek gyilkost kell kiáltaniuk egyszerre; a gyakorlatot többször elvégeztetik, mire sikerül kicsiholniuk a maximális hangerőt.

Czajlik József rendezésében egy eszközközben rendkívül gazdag, változatos és változékony előadás jött létre. Az alkotó azonban nem bízik a közönségében: a történetet mindenáron minden árnyalatával, a drámában megírt minden részletével, kiszögellésével egyetemben – sőt azon túl – el szeretné mesélni. Mivel többször feldolgozott történetről van szó (Puskin *Mozart és Salieri* című kistragédiájától a népszerű Forman-filmig), az elmesélésével – ha nem is kellene tőle teljességgel eltekinteni – keményebb kézzel bánhatna a dramaturgia. Mindez rendezői oldalról is indokolt. Czajlik József erőssége, a képalkotás, a hatások alkalmazása gyakran megkettőzi a történetet: van, amit a szószínház eszközeivel is megkapunk, és előtte/utána egy erős rendezői képben is, minek következtében az előadást a bőbeszédűség veszélye fenyegeti. Valamelyik felesleges, még azt is megkockáztatom, hogy a szó. Elsősorban azért, mert a dráma szerkezete szerint a párbeszédéből és a situációkból rendszeresen kilépünk, és Salieri monológiájában találjuk magunkat. Salieri magánbeszédei reflexiók és önelemzések, a középszerű ember morális nagyságának közhelyeit ismételtetik, és mivel alig tölthetők fel akcióval, a dráma legtürekezőbb részét képezik: sem színészt, sem rendezőt nem tudnak előnyös helyzetbe hozni. Másrészt Czajlik képei gazdagok, sok jelentést hordoznak, eredetiek, hatásosak, sokfélék, mindig drámai erővel bírnak, és igencsak teátrálisak; ehhez képest a szószínházi részek csalódást okoznak. A második rész jobb ritmusú és képekben is gazdagabb (véltetőleg azért, mert az első részben a rendező még a történetmeséléssel van elfoglalva).

Például: Mozart és Salieri utolsó kettőse. Salieri eljön a *Rekviem* kéziratáért: két hú udvari ember temérdek kottalapot hajt Salieri lábai elé, aki szinte révületben olvassa a földről felszedett lapokat, miközben kusza foszlányok, részletek, félbehagyott ütemek szólalnak meg a *Rekviem*ből. Mozart a díszletben szalad körbe-körbe kifulladásig, míg

Ollé Erik (Mozart) és Mokos Attila (Salieri)

Dömötör Ede felvétele

össze nem roskad saját kéziratának tetején. Salieri, aki ügyet sem vet rá, habzsolja a kéziratot, a lapok lassan betemetik a földön elterült Mozartot, míg egészen el nem lepik. Salieri egyetlen képben gyilkolja meg-temeti-csodálja-veszi semmibe Mozartot. Itt vége lenne, lehetne az *Amadeus*nak. De nem, a rendező nem ereszti ki a markából: munkafény be, minden színész a színpadra. Pirandellói elidegenítés, kilépés, váratlan hideg zuhany. Salieri pedig tárgyilagos hangon megkérdezi: ezt akartátok? Ennek az elidegenítésnek itt semmi keresnivalója: nem szolgálja a reflexiót, hiszen Salieri eddig sem másoknak, hanem önmagának számolt el lelkiismeretével. Egy másik befejezés Constanze visszatérése, Mozart második halála: a már említett papirkupacban Constanze játékosan-késégs-beesve (Vincze Emőke egyik legkitűnőbb jelenete) rángatja férjét, zongorázik a kezével, felültetné, visszalökdösné az életbe. De még ez sem befejezés: hirtelen betolják a zongorát, mely eleddig Salieri ágyául szolgált, és belefektetik a halott Mozartot, majd a zongora tetejét rá is szögezik. És így tovább, újabb és újabb záróképek – Constanze még kiárúsítja a kéziratokat, az utókor még marakodik egyet Mozart holttestén (Salieri is levonja az immár teljesen feleslegessé vált következtetéseket). Képek, amelyek önmagukban, külön-külön kis remekművek, együtt viszont olyanok, mint az a Mozart-premier, amelyet mai színházi szakzsargonban a két venticello-kommentátor-intrikus így jellemez: kevesebb több lett volna, és a vége...!, no meg ahogy II. József ravasz-ostobán fogalmaz: „túl sok a hangjegy.” A két venticello egyébként a legjobb elidegenítő: szinte

commedia dell'artés közjátékokat produkálnak, humorosak, szemtelenül belemondják a képünkbe üres színházi szavainkat (noch dazu a szakmai bemutatón). Lucskay Róbert és Benkő Géza kettősei élvezetesek, villanásszerűek.

Különösen izgalmas az a kép, amikor Mozart – nem lévén kéznél semmiféle íróeszköze – Salieri hangjegyekkel gondosan teleírt – és eddig a játékban keveset használt – falnyi táblájára úgy rója fel a fejében elkészült kottát, hogy egy almába harap, és a friss gyümölcs nedvével ír. Mozart nemcsak összekeni Salieri tábláját, de önpusztító, türelmetlen természete azt diktálja, hogy műveit ne az öröklét, hanem a mulandóság falára vesse fel. A bal kézzel (!) hektikusan felírt hangjegyek tüstént felszáradnak, s a nyom, amelyet hagynak, mindössze egy összekent, olvashatatlan kotta. Mozart bal kezében pedig a tudás és a halandóság gyümölcse; a senkire oda nem figyelő Mozart Salieri gyöngykot-tafejeit mocskolja be saját zseniális ákombákompjaival.

A kétoldalt lépcsőfeljárós, emeletes robusztus díszlet (Gadus Erika) lehetne szimultán tér, de mégsem az: inkább vég nélküli fel-le, ki-be járásokat eredményez, a tetején zajló jelenetek pedig oly távoliak, és olyan rossz a világításuk, hogy alig látni-élvezni őket. Egyedül a díszletből kinyitható aprócska kukucskálószínpadnak jut funkció, ahol Mozart operái játszódnak. De ezt sem használják elég következetesen: hol „igazi” színházi helyszín, hol bárki által bitorolható, szimbolikus tér. Két remek színházi jelenet zajlik itt. Az egyik a *Szöketetés a szerájból* bemutatója, melyet Salieri szemével látunk: Salieri féltékenységtől elborult elmével a koloratúr ária alatt nem az énekesnőt, hanem az ifjú muzsikus hentergését látja tanítványával, amelyet előbb kalimpáló férfi- és női lábak jeleznek, majd akrobatikus párzási jelenet követ. A heves szerelmi párbaj remek ellentéte annak, amit hallunk – illetve remek ellentéte lenne: ugyanis az *O mio babbino caro* ária [sic!] hangzik fel Puccini *Gianni Schicchi*-jéből! Hogy kerülhetett ez ide? Egy másik alkalommal, amikor a császár számon kéri udvari tanácsosaitól saját rendeleteinek Mozart operáin való téves alkalmazását, II. József a kisszínház tetején állva láthatatlan kötelen rángatja marionett alantasait. A bábszínház-parafrázis többet nem tér vissza, az udvar és a császár viszonya többé nem humoros-elidegenített, hanem közvetlen-realizált. Bár az előbbi jobban jellemez, frappánsabb, eredetibb, mégsem következik az előadás egészéből, mert az utóbbi megoldás és a szó dominál.

Az előadás sokféle rendezői nyelvezet, elbeszélési szempont, közelítés-távolítás keveréke, s ez – minden gazdagsága ellenére – kárára válik. Sem egységes nyelv,

sem motivációs háló (különösen Salieri tekintetében) nem alakul ki. Az előadás erénye viszont, hogy elkerüli a Forman-film teremtette megoldásokat és a színházi klisévé nyúzott értelmezéseket. Vincze Emőke árnyalt, gazdag, markáns alakításában Constanze nem buta, gágogó liba, hanem „egyszerű” lány (ha van még ennek a szónak értelme), aki elég okos ahhoz, hogy rögtön megértse Salieri csábítási szándékát: nem rebegeti könnyes pilláit, hanem tárgyilagosan szétteszi a lábát, majd még meg is szégyeníti Salierit. Érzelmes, szívfacsaró felhangok utolsó jeleneteibe sem keverednek – talán csak az előtt állunk tanácstalanul, hogyan kerül elő a terhes asszonyból egy bábu?! Mozartnak nem lesz jelenetről jelenetre tépettebb a parókája, nem nyihog-vihog folyton. Ollé Erik nem a félig imbecillis zseni idegesítő portréját nyújtja, hanem egy befelé fordul, a világot egyre inkább gyűlölködve habzsoló, senkire odafigyelni nem képes embert alakít következetesen (és komoly fizikai teljesítménnyel). Mokos Attilának Salieri szerepében nehezebb a dolga: szinte mindvégig a színen kell lennie, bár olykor inkább csak ott van, mint jelen van; a rendezői szándék nincs világosan megfogalmazva, nem tudni, hogy Salieri lesi, látja – vagy éppenséggel nem látja – Mozartot. A hatalmat mindvégig kifogástalanul kiszolgáló Salierit vajon maga a hatalom kényszerítette arra – mint az előadás állítja –, hogy arc nélküli „fekete emberre” öltözve meglátogassa Mozartot, és a halálba kergesse? Mintha nem is saját döntése lenne, melyet a zseniális komponista iránti féltékenység szült. Márpedig ezt mondja Czajlik azzal a jelenettel, amikor az összes szereplő körbefogja Salierit – sehol egy egérút, amelyen elmenekülhetne –, és a fekete köpenyt úgy adják rá, mint egy kényszerzubbonyt. Ez az értelmezés egy másik előadást, sőt, egy másik darabot kívánna. Azzal is nehéz mit kezdeni, hogy a császárt alakító színész paróka nélkül, narrátorként működik közre (ez az egyetlen szerepösszevonás az előadásban). A legkevesebb rendezői ötlet, értelmezés magának az udvarnak jut: az udvarral való konfliktusban Mozart és Salieri, illetve a császár és az udvar – mi mást tehet – beszél. A szó elszáll, a kép marad.

PETER SHAFFER: AMADEUS (Komáromi Jókai Színház)

FORDÍTOTTA: Vajda Miklós. **DRAMATURG:** Peter Pavlac m. v., Varga Emese. **DISZLET-JELMEZ:** Gadus Erika m. v. **RENDEZTE:** Czajlik József f. h.

SZEREPLŐK: Mokos Attila, Ollé Erik m. v., Vincze Emőke f. h., Fabó Tibor m. v., Bernáth Tamás, Tóth Attila, Kukola József, Lucskay Róbert f. h., Benkő Géza.

K Ö Z L E M É N Y

Sajnálattal tájékoztatjuk olvasóinkat arról, hogy júniusi számunktól kezdve nem tudjuk biztosítani drámamellékletünk folyamatos, havi megjelenését. Lapunk támogatása alaptámogatónk, a Nemzeti Kulturális Alapprogram részéről négy éve változatlan összeg; ez alatt az idő alatt csak nagy erőfeszítéssel sikerült fedeznünk az inflációval párhuzamosan emelkedő költségeket. Most olyan helyzetbe kerültünk, hogy a támogatásból, illetve bevételeinkből befolyó pénz csupán a melléklet nélküli alaplap előállítására elég. (Ezt a körülményt pályázatunkban jeleztük.) Tisztában vagyunk vele, hogy lapunk egyik értéke, „könyvtárpótló” szolgáltatása, a hazai és külföldi dráma színpadra segítésének missziója kerül veszélybe. Viszont ha nem hoznánk meg ezt a – reméljük, átmeneti – áldozatot, a folyóirat megjelenését kockáztatnánk. Kérjük olvasóink szíves megértését. Igyekezünk kárpótlást nyújtani a belső tartalom színvonalának emelésével, és ígérjük, hogy mindent megteszünk anyagi források felkutatásáért a drámaközlés – ha nem is rendszeres havi, de eseti – folytatása érdekében.

A szerk.

Szeretnénk Önt is olvasóink táborában üdvözölni, egy viszonylag szűk, ám rangos szellemi kör tagjai között. Szerzünk, akikkel a lap olvasása révén megismerkedhet, a kortárs irodalom, publicisztika és grafika élvonalbeli képviselői.

Pénteken keresse az újságárosoknál, vagy fizessen elő az ÉS-re!

Előfizetési díj egy évre: 7894 Ft, fél évre: 4200 Ft, negyedévre: 2240 Ft

Megrendelem az ÉS-t.....pld.-ban.....Időtartamra

Kérem, küldjenek részemre előfizetési csekket.

Név:.....

Cím:.....

A megrendelő szelvényt kitöltve küldje vissza címünkre:
1089 Budapest, Rezső tér 15. Tel.: 303-9211, Fax: 303-9241

Egy évre csupán
1490
+2 ajándék jegy

SÚGÓ-GHOMÉ

VAGYIS A SÚGÓ HÁZHOZ MEGY

Megrendelőnknek

egy éven

keresztül

otthonába küldjük

a Sűgőt és különszámait,

valamint két

ajándék jegyet

biztosítunk

a 2001-es évad

Sűgó Színházi

Estjeinek

egyik, Ön által

kiválasztott

előadására!

Nyereményjáték az

támogatásával.

Új előfizetőink között havonta egy Hi-Fi tornyot* sorsolunk ki, melyet

a Sűgó Színházi Estek

keretében nyújtunk át.

* Ez az LG által kifejlesztett fejlett midi hifi-rendszer tartalmaz egy 2x50 W-os (RMS) erősítőt, egy 2 utas, 2 hangszórós rendszert és kétkazettás magnó-egységet a korszerű audioteknológia jegyében. A 20 szám beállításának lehetőségével ellátott 3 CD-s automatikus váltó, a távirányító és a fluoreszkáló kijelző biztosítják a zene élvezetét. **Modellszám: F-5600**

LG Electronics Magyar Kft.
1097 Budapest, Könyves K. krt. 3/A Tel: 455-6060